JUHÁSZ GYULA:

A nagyhatalmak háborus propagandája és Magyarország

Ma már kellő számban állnak rendelkezésünkre olyan elsődleges források, amelyek lehetővé teszik Magyarország nemzetközi helyzetének, s ezen belül a Magyarországra irányuló háborus propagandának beható vizsgálatát a második világháboru idején.

Nyilvánvaló, hogy mind a tengelyhatalmak, mind az antifasiszta koalició hatalmainak háboru alatti propagandája Magyarország vonatkozásában is, szorosan összefüggött a háborus célokkal: a tengelyhatalmak igyekeztek Magyarországot a velük való szoros szövetségre birni és ebben a szövetségben megtartani; az antifasiszta koalició hatalmai pedig elszakitani, s ha lehet, szembeállitani a tengelyhatalmakkal. Ezen belül azonban igen jelentős különbségek voltak az egyes hatalmak propagandájában, s igen jelentős változások a háboru különböző periódusaiban. Ez a háboru menetében bekövetkezett változásokkal, az egyes hatalmak konkrét háborus céljaival, s ennek megfelelő taktikával magyarázható, valamint Magyarország külpolitikájával, amely nem mindig fedte, vagy csak részben fedte nemzetközi helyzetét. A háboru egyes periódusaiban - a hasonló helyzetü országokhoz képest - feltünően nagy volt a disszonancia, amelynek okait, mint azt már több munkámban kimutattam, a magyar ellenforradalmi rendszer hatalmi strukturájában, belpolitikai helyzetében kell keresnünk.

S ez ad részben magyarázatot a Magyarországra irányuló háborus propaganda egyik érdekes vonására. Arra, hogy a háborus kormányokkal szembenálló, egyfelől szélsőjobboldali, másfelől demokrata-baloldali elemek erősitését, befolyásolását célzó propaganda, gyökeresen különböző célok szolgálatában, néha ugyanazokat az elemeket tartalmazta a szövetségeseknél, mint a tengelyhatalmaknál. Nevezetesen a magyar földbirtokviszonyok és szegényparasztság helyzetének kritikáját, a nemzetiségi politika birálatát.

A fentieket előrebocsátva előadásomban az egyes hatalmak Magyarország felé irányuló propagandáját külön-külön, de az ország nemzetközi helyzetében bekövetkezett változások, külpolitikájának különböző periódusai szerint kivánom tárgyalni. Ezek a periódusok nem esnek szükségszerüen egybe a háboru nagy fordulópontjaival, de azokból fakadtak, vagy az azokból fakadó folyamatokhoz kapcsolódtak.

I. A háboru közvetlen előzményeitől Magyarország csatlakozásáig a háromhatalmi egyezményhez 1939-1940.

Ebben az időszakban a magyar külpolitika fő törekvése volt a területi revizió megvalósitása - elsősorban Romániával szemben - ugy, hogy az ne vezessen Magyarország háboruba lépéséhez Németország oldalán, vagy oly mérvü elkötelezettséghez, amely szakitást eredményezne a nyugati hatalmakkal. Ennek a periódusnak állomásai voltak: a német-lengyel háboru

előkészitése és kirobbantása; a furcsa háboru; a második bécsi döntés; Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez. Nemzetközi helyzetünket behatároló tényezők pedig a következők: A Lengyelország ellen inditott támadást megelőzően, illetve azt követően a szovjet-német megnemtámadási szerződés megkötése, ezzel a Szovjetunió ideiglenes kivülmaradása a háboruból és a nyugati hatalmak hadbalépése; a német hadsereg nyugati hadjárata és győzelmei; az Anglia elleni invázió elmaradása, a Szovjetunió elleni háboru előkészitésének megkezdése és ezzel összefüggésben Németország délkelet-európai szövetségi rendszerének kiépitése.

Németország háborus céljaival összhangban 1939 nyarától igyekezett mind szorosabban magához láncolni Magyarországot is, amely központi fekvése miatt az egész Balkán-politikájának centrumát képezte. Ennek érdekében azonban sem külpolitikai gyakorlatában, sem a propagandában nem használhatta fel egyértelmüen a magyar revizios törekvéseket.

A fasiszta Németország hatalmi törekvései nemcsak a német segitséggel 1939 márciusában önállóvá lett Szlovákiával szembeni további reviziót vették le a napirendről. A német hadigépezet ellátása román nyersolajjal arra késztette Hitlert, hogy Romániát is tengelybarát politikára ösztönözze. Ezért mig egyfelől a németek belpolitikailag azzal agitáltak, hogy Erdély visszaszerzése csakis az ő segitségükkel volna lehetséges, másfelől a hatalmi nyomás változatos eszközeit is igénybe véve igyekeztek rábirni a magyar kormányt arra,hogy normalizálja viszonyát Romániával.

Az agitáció fő formája a legkülönfélébb eszközök révén elsősorban az volt, hogy a magyar reviziós igényeket csak az egyértelmű, fenntartás nélküli németbarát politikával lehet elérni. S mivel - mint arra már utaltunk - a Teleki-kormánynak voltak fenntartásai, erőteljesen támogatták pénzzel, propagandaanyagokkal a magyarországi szélsőjobboldali ellenzéket, valamint a magyarországi német kisebbség éppen megalakuló náci szervezetét, a Volksbundot.

Erdmannsdorff budapesti német követ egy 1939. május 25-én kelt jelentésében irta: "Az itteni közvéleményben nagy feltünést keltett egy röpirat, melyet sok ujság kiadóhivatala, sok budapesti és vidéki választó a legutóbbi napokban postán kapott meg Charlottenburgból, Stuttgartból és Münchenből, a feladó, a szerző és a nyomda megjelölése nélkül. Ez a "zöldkönyv", amint itt általánosan nevezik, 32 oldalon a jelenleg fegyházbüntetését töltő Szálasi Ferenc, a hungaristák vezérének arcképén kivül a mozgalom rövidre fogott történetét tartalmazza, továbbá éles támadásokat a magyar intézmények és vezető politikusok ... ellen, valamint a nyilaskeresztesek céljainak magasztalását és jelöltjeik ajánlását a jelenlegi választási küzdelemben...

Általánosan az a vélemény, hogy az ehhez szükséges anyagi eszközök Németországból származnak. A külügyminiszter állandó helyettese azt mondotta nekem, a magyar kormány előtt jól ismeretes, hogy a nyilaskeresztesek nemrég pénzt kaptak külföldről. Az összegek olyan jelentősek voltak, hogy felvásárlásokkal felverték a pengő zürichi árfolyamát."[1/]

Közvetlenül Lengyelország megtámadása előtt és után a szélsőjobboldal nyilt támogatása, a kormány politikájával szembeni propaganda átmenetileg csökkent. Amikor azonban a Teleki-kormány visszautasitotta a németek átvonulási kérését, majd amikor befogadta a lengyel menekültek nagy tömegét, ugyanakkor pedig nem tett eleget teljesen a német gazdasági követeléseknek, ez a kritika ujból felerősödött. Most elsősorban a magyarországi társadalmi viszonyokat birálták, "feudális" jellegü nagybirtokrendszerről beszéltek, s az agrárnépesség nyomoráról, mindezt természetesen egybemosva a zsidókérdéssel, a zsidótörvényekkel szembeni elégedetlenségük hangoztatásával, ismét felerősödött a birálat a magyar kormány nemzetiségi politikájával szemben. Elsősorban természetesen a német nemzetiségről volt szó.

Horthy 1939. november 3-án végül is levelet irt Hitlernek, amelyben többek között hangsulyozta: "Hazugság, hogy a magyarok elnyomták az itt élő nemzetiségeket... A német települések évszázadok óta németül beszélnek, előrehaladásukban nem tesznek velük különbséget."[2/]

Más-más törekvésből fakadóan ugyan, de a furcsa háboru idején Olaszország éppugy, mint Németország a délkelet-európai nyugalmi helyzet fenntartására törekedett, ennek megfelelően a sajtóban sem kaptak teret a magyar revizióval kapcsolatos témák. Amikor a magyar követ Berlinben interveniált 1940 februárban emiatt,Braun von Stumm sajtóelőadó Woerman utasitására kijelentette, hogy a délkelet-európai béke fenntartása ma Németországnak annyira létérdeke, "... hogy még

csak hozzányulni sem akarnak olyan témához, amely akárcsak közvetve is, délkelet-európai konfliktus lehetőségére utal, s amelynek diszkutálása ily konfliktus létrejöttét elősegitheti. Ezen a német állásfoglaláson nem változtat az sem, ha Magyarországon ezt a német magatartást félreértik, s nyomában elkedvetlenedés támad."[3/]

1940 tavaszán német biztatásra ismét fellendült a szélsőjobboldali agitáció, követelve a kormány egyértelmü németbarát politikáját. Ebbe a Volksbund vezérei is bekapcsolódtak. Basch hangoztatta, Berlinben nyiltan beszélnek arról, hogy Magyarország esetleg német védelem alá kerülhet, ami azonban semmiképpen nem akarja a gazdasági konszolidációt érinteni, hiszen ennek hasznát elsősorban Németország látja.[4/]

1940. junius 7-én Hubay és Vágó nyilas képviselők benyujtották a parlamentben a német sugalmazásra készitett, fasiszta demagógiával átitatott hirhedt nemzetiségi törvényjavaslatokat. A német sajtó teljes terjedelemben közölte és feltünő cikkekben méltatta a tervezetet.

Alig, hogy a kormány visszavetette a szélsőjobboldal rohamát, került napirendre az erdélyi kérdés, összefüggésben Beszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz való csatolásával, ami végül is a második bécsi döntéshez, Erdély megosztásához vezetett. A második bécsi döntés után minden korábbinál hevesebb volt Magyarországnak, mint a "legkonzervativabb és legfeudálisabb" államnak a birálata, a szélsőjobboldal német biztatásra meginduló rohama a kormánypolitika ellen, ami most a német propagandában és a sokféle árnyalatu szélsőjobb-

oldal agitációjában a "hála" motivummal párosult, t.i., hogy Magyarország a németeknek köszönheti Észak-Erdély visszaszerzését, ezért hálával tartozik, s ha pedig valamilyen német követelésnek vonakodott eleget tenni, a "hálátlanság" vádja mindig napirendre került. Ez a hála sok mindenben kifejezésre kellett, hogy jusson 1940 őszén: legfontosabb mozzanata Magyarország csatlakozása volt a háromhatalmi egyezményhez, s ezzel szövetségesi elkötelezettsége a tengelyhatalmakhoz.

Nem sokkal az egyezmény aláirása után Ribbentrop javaslatot tett egy kifejezetten a sajtó-propagandára és irodalomra vonatkozó titkos kiegészitő záradék elfogadására. Ebben a szerződő felek kinyilvánitották volna hajlandóságukat, hogy egyikük sem járul hozzá olyan cselekményekhez vagy publikációhoz, amely káros a másik félre, vagy amely ellen a másik fél tiltakozik. A megállapodás lehetővé tette volna, hogy a budapesti német követségen egy különmegbizott müködjön a magyar sajtó ellenőrzésére.

A pótjegyzőkönyvet a magyar kormány eredeti formájában nem fogadta el. S módositott változata is csak Magyarország háboruba lépése után, már a Bárdossy-kormány idején került tető alá. Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez uj fejezetet nyitott a német-magyar viszonyban, s ez hosszabb ideig a Magyarországra irányuló német propagandában is változásokat eredményezett.

Olaszország politikája Magyarországgal kapcsolatban, s megfelelő áttételekkel az ehhez igazodó propagandája bizo-

nyos mértékig különbözött a német propagandától, s ez a különbség lényegesen erősebb volt 1940 májusa, Olaszország hadbalépése előtt, mint után. Ez a különbség, amellett, hogy olasz részről a magyar belpolitikát befolyásolni kívánó propagandáról és agitációról nem beszélhetünk, elsősorban Olaszország Balkán-politikájából fakadt, s abból, hogy a Szovjetunióval szembeni magatartását nem változtatta meg a német-szovjet megnemtámadási egyezmény után sem.

1939 őszén az olasz kormány arra számítva, hogy Olaszország mint "nem hadviselő fél" növelheti befolyását a német fenyegetés sulya alatt tengelybarát politikát folytató országokban, a semleges délkelet-európai és Balkán-államok blokkjának létrehozását tervezgette, amelyben a vezető szerepet természetesen, mint földközi-tengeri nagyhatalom, Olaszország játszotta volna. Ez a törekvés pedig bizonyos mértékig háttérbe szoritotta az olasz-magyar érdekközösség hangoztatását, vagy legalább is hangsulyozását, különösen román-magyar relációban. Olaszország ugyanis arra az esetre, ha Beszarábia miatt szovjet-román konfliktus támadna, segitséget igért Romániának.

Amig tehát a Szovjetunióval kapcsolatos magatartás kérdésében fennállott német-olasz németeltérésből fakadó olasz antibolsevista propagandát általánosságban helyesléssel fogadták Magyarországon, mert a magyar kormány sem kivánt változtatni még jóideig szovjetellenes álláspontján, addig a román-szovjet viszonnyal összefüggő konkrét olasz álláspont nem talált szives fogadtatásra Budapesten. Éppugy nem, mint

a Jugoszláviával szembeni intranzigens olasz magatartás, mert a magyar kormány a háboru kirobbanása után a jugoszláv-magyar közeledés politikáját képviselte. Egyrészt szerepet játszott ebben a német hatalmi tulsuly elleni védekezés gondolata, másrészt a Románia izolálására való törekvés.

1940 juniusa, Olaszország hadbalépése után a Magyarországgal kapcsolatos olasz propaganda egyre inkább összhangba került a német irányvonallal, ha volt is a hangnemben, s a hangsulyokban különbség. 1940. október 23-án Horthy levelet irt a Duce-nak, amelyben keserüen panaszkodott "Olaszország érzelmeinek megváltozásáról", mert több olyan jelenséget észlelt, amely azt az érzést keltette benne, hogy Mussoliniben valami "megingatta azt a szimpátiát, amely több mint egy évtizeden át a magyar külpolitika féltve őrzött és legbecsesebb alappillére volt".[5/]

A Szovjetunió. A második világháboru kirobbanása után - összefüggésben a német-szovjet megnemtámadási szerződéssel - lényeges változás következett be a Szovjetunió magatartásában Magyarország iránt. Mindenekelőtt a magyar-szovjet diplomáciai kapcsolatok rendezése került napirendre már 1939 augusztusában, amelyet ugyan ez év februárjában a szovjet kormány felfüggesztett, amikor Magyarország csatlakozott az antikomintern paktumhoz, azzal az indoklással, hogy a csatlakozással Magyarország jelentős mértékben elveszitette önállóságát, ezért a szovjet kormány feleslegesnek tartja a közvetlen diplomáciai érintkezést.

Az uj szovjet álláspont először 1939 szeptember második felében jutott kifejezésre, amikor az első világháboru után Lengyelországhoz tartozó Nyugat-Ukrajnába és Nyugat-Belorusziába bevonuló Vörös Hadsereg alakulatai elérték a magyar határt. A szovjet kormány ez alkalommal ugyanis üzenetet intézett a magyar kormányhoz, amelyben közölte, hogy a Szovjetunió tiszteletben tartja Magyarország határait, és békében kiván élni összes szomszédaival. Amikor Kristóffy József, az uj moszkvai magyar követ szeptember 27-én átadta megbizólevelét, Kalinyin, a Legfelsőbb Tanács elnöke hangsulyozta, hogy a két ország között nincsenek érdekellentétek, s hogy a Szovjetunió fejleszteni kivánja Magyarországgal a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat. Ez a szándék számos mozzanatban kifejezésre jutott az elkövetkezendő másfél esztendőben. 1940 nyarán több alkalommal hangoztatta, hogy Erdéllyel kapcsolatban bizonyos magyar területi követeléseket jogosnak tart, egy esetleges békekonferencián azokat jogilag támogatja. Igen kedvező feltételeket kinált kereskedelmi egyezmények megkötésére is.

Ezeket a lehetőségeket - amelyek egyben a német nyomás ellensulyozását is elősegitették volna - a magyar kormány nem aknázta ki megfelelően, részben belpolitikai okok miatt, részben azért, mert a két évtizedes beidegzettség ébren tartotta az ellenforradalmi rendszer külpolitikai vezetésének azt a meggyőződését, hogy a szovjetellenes magatartást, vagy a Szovjetunióval szembeni merevséget az angolok mindig honorálni fogják.

Magyar részről ebben változás a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás után következett be, amikor is TEleki értesült a Szovjetunió elleni német támadás előkészületeiről, ami valószinüsitette számára a nyugati hatalmak és a Szovjetunió koalíciójának létrejöttét. Ekkor kezdett foglalkozni a Szovjetunióval kötendő megnemtámadási egyezmény gondolatával, s azt előkészitendő a szovjet-magyar kapcsolatok javitásának szándékával, amely a szovjet kormány részéről már 1939 óta megmutatkozott. Ennek az időszaknak a legnagyobb hatásu akciója a cári hadsereg által zsákmányolt 1848-as zászlók visszaadása volt. A zászlók átadására ünnepélyes formában került sor Budapesten 1941 márciusában. További lépés volt az 1940 őszén kötött kereskedelmi egyezmény folyományaként a Szovjetunió részvétele a Budapesti Nemzetközi Vásáron. Ezeknek az akcióknak propagandahatása igen jelentős volt: kézzelfogható bizonyitékát jelentették a Szovjetunió békés szándékának.

Nagy-Britannia 1941. április 6-ig diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn Magyarországgal és csak az év végén állt be a hadiállapot a két ország között. Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy Magyarországot a brit háborus propaganda 1939 és 1941 között figyelmen kivül hagyta volna. A Magyarországgal kapcsolatos brit magatartást ebben az időszakban alapvetően két tényező határozta meg. Az egyik az a következtetés, amelyet a Foreign Office már 1938 nyarán levont a német-magyar kapcsolatokból, s amelyet a budapesti követ 1938 májusában igy fogalmazott meg: "Magyarország elveszett számunkra." Sir Orme Sargent pedig ezt irta egy belső feljegyzésben: "Bizonyos vagyok

benne, hogy nagyon sok szerencsétlen magyar van, aki azt szeretné, ha Nagy-Britannia védené meg attól, hogy Németország "elnyelje" őket, s akik azt remélik, hogy ez megvalósitható Nagy-Britannia gazdasági közbelépésével. De minden multbeli tapasztalatunk és jelenlegi összes bizonyitékaink azt mutatják, hogy Magyarország nem tud Németországtól függetlenné válni egy olyan gazdasági akció révén, amelyet mi nyujthatunk. Még ha fel is tudnánk vásárolni Magyarország egész buzatermését, nem garantálhatnánk, hogy a német politikai nyomás és hatalmi vonzás nem folytatódna ugyanugy, mint azelőtt. Vannak más országok, ahol a brit érdekek feltétlenül sokkal fontosabbak, s azzá válnak méginkább pozicióik megerősitése révén, ilyen elsősorban Görögország s talán Románia is. Éppen ezért nem szabad hagynunk magunkat rábeszélni, hogy pazaroljuk energiánkat és pénzünket, megpróbálva megmenteni olyan országokat, mint Magyarország, ahol a játszma már eldőlt."[6/]

Ez az alapállás határozta meg Anglia általános magatartását, következésképp propagandáját is. Vagyis a hangsuly mindig azon volt, hogy bár Londonban ismerik Magyarország különleges helyzetét és értik külpolitikájának beállitottságát, de háboru esetén sorsát az fogja meghatározni, hogy melyik táborhoz tartozik. "Aki a békebontók, a támadók, politikai gangsterek", a szószegők mellé áll - mondta Churchill 1939 juliusában a magyar követnek - velük hasonló sorsban fog osztozni. S ezen nem változtat"a magyarok iránt érzett minden emberi rokonszenve" sem.[7/] Ennek megfelelően 1941-ig

csak akkor és annyiban történt angol részről némi enyhülés, amennyiben és amikor a magyar kormányok részéről a német barátság vonatkozásában fenntartásokat lehetett tapasztalni, vagy a német követelésekkel szemben ellenállást tanusitottak. Ez azonban sohasem érte el az aktiv támogatás fokát, még csak a jövőre vonatkozó igéretek formájában sem, hanem pusztán a kapcsolatok fenntartásában, a szakitás elkerülésében jutott kifejezésre. Okait Sir Orme Sargent 1940 februárjában igy fogalmazta meg: "A háboru kezdete óta mindvégig tudatában voltunk annak, hogy lehetetlen lenne olyan frontot létrehozni Délkelet-Európában, amelyhez Magyarország is hozzátartozna. Ezért sohasem vetődött fel, hogy garantáljuk Németországgal szemben ezt az országot, ahogyan tettük Romániával. Más szavakkal tudomásul vettük, hogy Magyarország a német szférába tartozik és ezen nem fog változtatni semmi, amit mi mondhatunk."[8/]

Pedig Budapesten nagyon szerették volna, ha Londonban mondanának valamit a határok kérdésében, a csehszlovák-magyar határ és Erdély vonatkozásában. Ez azonban nem következett be. A turnu-severini tárgyalások és a bécsi tárgyalások idején határozat született arról, hogy a BBC adásain és a propaganda más eszközein keresztül Romániát a magyar követelésekkel szembeni ellenállásra biztatják. A bécsi döntés után Churchill miniszterelnök kijelentette: "Személy szerint én magam sohasem tartottam megfelelőnek azt a módot, ahogy Magyarországot a legutóbbi háboru után kezelték. A háboru kitörésétől kezdve sohasem helyezkedtünk arra az álláspontra,

hogy az egyes országok területi strukturáját nem lehet megváltoztatni. Másfelől nem támogatjuk a háboru során létrejött bármilyen területi változás elfogadását, hacsak az nem az érintett felek szabad hozzájárulásával és jóakaratával jött létre."[8/a]

Amikor Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, a Foreign Office-ban végleg leszögezték: ha Magyarország idegen haderőt enged át területén olyan országba, amellyel Nagy-Britannia szövetséges viszonyban vagy barátságban van, megszakitanák a diplomáciai kapcsolatot, ha pedig egy ilyen állam elleni akcióban Magyarország katonailag részt venne, az casus bellit jelentene.

Ennek az álláspontnak az alapján a brit propaganda lényegében - ahogy Budapesten megfogalmazták - "a fenyegetés nyelvére" szoritkozott, s ezzel próbálta a magyar kormányzatot visszatartani a németeknek tett további engedményektől. Nem differenciált, s nem sokat tett azért, hogy a magyarországi demokratikus, antifasiszta ellenzéki erők törekvéseit erősitse, hogy megteremtse az együttmüködés alapjait azokkal a politikai körökkel, amelyek a függetlenségi harcot az ország demokratikus átalakitásának programjával kötötték össze. Ehhez persze a magyar demokratikus erők viszonylagos gyengesége is hozzájárult. Az angolok szemében a demokratikus ellenzék nem jelentett még politikai alternativát a horthysta hatalmi elittel szemben.

II. A háromhatalmi egyezménytől a sztálingrádi csatáig 1940-1943.

Magyarország szerződéses csatlakozása a tengelyhatalmakhoz előrevetitette, hogy a Teleki-kormánynak egyre kevesebb esélye van a háboruból való kivülmaradásra, bár a szerződés formailag csak a szolidaritás szabadon választott kifejezésére kötelezte a magyar kormányt abban az esetben, ha a tengelyhatalmakat nem provokált támadás érné valamely, a háboruban még részt nem vevő állam részéről. Nyolc hónappal a szerződés aláirása után Magyarország bekapcsolódott a Szovjetunió elleni háboruba, miután részt vett Jugoszlávia megtámadásában. S alig egy év mulva hadiállapotba került Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal is. A szovjet fronton kezdetben csak kisebb katonai erővel, majd egyre több megszálló hadosztállyal, 1942 nyarától pedig már a II. magyar hadsereggel vett részt.

Ebben a periódusban a Magyarországra irányuló propagandában természetszerüleg jelentős változások történtek. Németország részéről 1940 ősze és 1943 tavasza között megszünt a belpolitikai viszonyok nyilt birálata, s a szélsőjobboldali erők kormányellenes akcióinak támogatása, illetve kezdeményezése. Hitlerék számára mindaddig, amig gazdasági és katonai igényeiket a magyar kormányok, ha vonakodva is, kielégitették, jobban megfeleltek Magyarország adott hatalmi viszonyai. Nem esett most már szó arról, hogy Magyarország a "legkonzervativabb és legfeudálisabb" állam. Hitler a háboru

alatt bizalmasai előtt több alkalommal beszélt Magyarország politikai és társadalmi berendezkedéséről. 1941 őszén kifejtette: a nagybirtokrendszer az egyedüli biztositék arra, hogy Magyarország a német mezőgazdasági szükségleteket kielégitse, s ezért a magyarországi földbirtokrendszer fenntartása akkor is helyes, ha a földbirtokosok jó része konzervativ-legitimista és idegenkedik a nemzeti szocialista szisztémától. Amig a dolgok rendben mentek, a magyarországi parlamenti rendszer - amelyben legális demokrata és baloldali pártok is képviselve voltak - sem izgatta különösebben a hitleri kormányzatot. Ugy vélték, Magyarországon a parlamentarizmus viszonylag szilárd politikai bázist biztosit a valójában független végrehajtó hatalomnak.

A magyar politika és a közvélemény német befolyásolásának eszköztárába ebben a periódusban is beletartozott a területi revizió kérdése. A Jugoszlávia elleni támadás idején ez volt a döntő eszköz /a Bácska és a Bánát visszacsatolásának igérete/, amivel a magyar kormányzatot az akcióban való részvételre lehetett birni, annak ellenére, hogy nem sokkal korábban aláirták a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződést. A továbbiakban azonban a német kivánságok teljesitése fejében már nem csillogtatták meg ujabb területek megszerzésének reményét, mivel a Magyarországgal szomszédos államok, Románia, Szlovákia, Horvátország mind Németország szövetségi rendszerébe tartoztak. 1941 tavaszától a hangsuly inkább a már megszerzett területek megtartásának feltételein volt.

A hitlerista háborus propaganda, amelynek középpontjában a "legyőzhetetlen német fegyverek" dicsőitése, a német hadsereg teljesitményének felmagasztalása állt, a sikerek időszakában igen erőteljes hatást váltott ki Magyarországon is. 1941 juniusától ez párosult a "bolsevizmus elleni kereszteshaboru" minden lehetséges eszközzel való meghirdetésével. A "kommunista veszély" hangoztatása, amelytől csak a német haderő mentheti meg Európát, a magyar uralkodó elitben, s a magyar középosztály nagy részében talán nagyobb visszhangot váltott ki, mint más, a németekkel szövetséges országokban, éppen az ellenforradalmi rendszer előzményei miatt, amiatt, hogy Magyarországon már volt egyszer egy győztes proletárhatalom 1919-ben.

Az antibolsevista, szovjetellenes uszitó propagandának konkrét célja a magyar hadsereg mind teljesebb felhasználása volt a szovjet fronton, s a magyar gazdaság egyre erőteljesebb alárendelése a német hadigépezet érdekeinek. Ehhez a befolyásolás minden eszközét igénybe vették. Kedvelt módszer volt a szomszédos országok, főleg Románia háborus teljesitményének dicsérete, az azzal való zsarolás, hogy a magyar vonakodás esetleg a románok katonai részvételének csökkenését eredményezhetné, amint a felelősséget a magyaroknak kellene viselniök, annak hangsulyozása, hogy a háboru idejére a "testvérviszályt" fel kell függeszteni stb. Az eredmény nem maradt el. 1942 elején döntés született a második magyar hadsereg frontra küldéséről.

Ez az az idő /1941 vége/, amikor Magyarország hadiálla-

potba került Angliával és az EGyesült Államokkal, de nem volt titok akkor sem, hogy ennek ellenére a nyugati hatalmakat a magyar közvélemény nagy része nem tekintette "ellenségnek", s a magyar kormányzat sem sietett a hadiállapot tényét konkrét lépésekkel aktiv ellenségeskedéssé tenni. Ezért a német propagandában egyre nagyobb teret kapott annak hangsulyozása, hogy "Churchill ... jéghideg közönnyel hajlandó lenne egész Európát kiszolgáltatni a bolsevizmusnak",[9/] hogy Anglia és az Egyesült Államok éppoly ellensége Magyarországnak is, mint Németországnak. A propaganda egyik nagyhatásu eszköze volt a filmpropaganda. A német hiradófilmek és játékfilmek igen gyakran szóltak a tengeri ütközetekről, különösen a tengeralattjárók "hőstetteiről" az angol és amerikai flottával szemben. A német haderő legyőzhetetlenségének mitoszát kivánták szolgálni az afrikai hadjárat, a "Rommel"-filmek egyre sürübb forgalmazásával.

A filmpropaganda növekvő szerepét jól mutatja a Magyarországon bemutatott külföldi filmek arányaiban bekövetkezett változás a háboru éveiben. Csak az 1940-1943 közötti időszakot vizsgálva a következőket láthatjuk: 1940-ben az összesen bemutatott 151 film közül még 78 volt az amerikai és angol /74 + 4/ és 45 a német film; 1941-ben a 110 közül még mindig 50 az amerikai, angol /49 + 1/ és csak 34 a német. Ezzel szemben 1942-ben már 49 a német és csak 17 az amerikai, 1943-ban pedig a bemutatott 120 film között amerikai film már nem volt müsoron, a német filmek közül viszont 49 került bemutatásra.

Az 1940 ősze és 1942 vége közötti periódus nem követelt különösebb erőfeszitést sem a német diplomácia, sem a német propaganda részéről Magyarországgal szemben. Hitler 1942. január 4-én egy éjszakai beszélgetésben nem minden alap nélkül jelenthette ki munkatársainak: "A magyarok jó segédeink nekünk. Megfelelő keménységgel nagyon hasznosnak találhatjuk őket."[10/]

Nagy-Britannia háborus propagandája összhangban volt a korábbi döntésekkel, s az 1940 novemberi, már ismertetett üzenettel, bár a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződés megkötése bizonyos fokig befolyásolta az angol magatartást. Teleki utolsó erőfeszitései a háboruba lépés elkerülésére, az emigrációs kormány létrehozásának ujabb terve, a budapesti angol követ, O'Malley közvetitésével, mint magyar ellenállás a német behatolással szemben, 1941 elején némi hatást gyakorolt Londonban. A budapesti angol követ szerette volna elérni, hogy a magyar kormány bátoritására tegyen az angol külügyminiszter olyan nyilatkozatot, amely valami biztatást adna a háboru utáni határokra vonatkozólag, ha Magyarország ellenáll a német nyomásnak. Hosszu vita után a Foreign Office-ban döntés született arról, hogy Churchill 1940. szeptember 5-i kijelentését a területi kérdésekről és a második bécsi döntésről kiegészithetnék a következőkkel: "megfontolás tárgyává teszik", tehetnek-e olyan kijelentést, amelyben "őfelsége kormánya világosan kifejezésre juttatná, hogy miután megnyerte a háborut, nem áll szándékában egy második trianoni békét diktálni."[11/] Egyuttal azonban nyomatékosan hangsulyozták: "a magyar kormány

és nép tartsa szem előtt a mi és a németek magatartása közötti különbséget. A német uralom alatt álló Európa az összes állam leigázását jelenti, ideértve természetesen Magyarországot is, és Hitler világában nincs helye nemzeti függetlenségnek."[12/]

Lényeges változás tehát nem történt az angol álláspontban a háboru utáni területi rendezéssel kapcsolatban. Eden ezt igy indokolta egy belső feljegyzésben: "Általános szabályként mindent el kell követnünk, hogy a békekonferencián, a végső rendezés óráján, minden kötelezettségtől mentesen vehessünk részt. Abban az esetben módunkban áll majd, hogy némi engedményt tegyünk, de attól tartok, Magyarország semmit sem tehet érdekünkben, és igy csak a jövőbeli nehézségeinket szaporitanánk anélkül, hogy azért most kézzelfogható előnyhöz jutnánk." 1941. január 22-én O'Malley-hez küldött táviratában pedig ezt irta: "szeretnék mindent elkerülni, ami a jövőre vonatkozó igéretként, mint ami a magyarok területi gyarapodására vonatkozó álláspontunkként lenne utóbb magyarázható, és eddigi nyilvános kijelentéseinknél nem kivánok tovább menni."[13/]

A "megfontolás tárgyává" tett kijelentéssel Londonban akkor kezdtek ismét foglalkozni, mikor 1943 elején ugy tünt, hogy az "kézzelfogható előnyhöz" vezethet. 1941 tavaszán azonban a megfontolásokat elsöpörte Magyarország részvétele a Jugoszlávia elleni agresszióban. Április 6-án Nagy-Britannia megszakitotta a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.

A kapcsolatok megszakitását nem követte ugyan egyelőre hadüzenet, s ha TEleki öngyilkossága gyakorolt is némi hatást, az angol felfogást a jugoszláv-magyar barátsági szerződés megszegésének ténye határozta meg, eléggé tartósan, amelyről Eden azt mondta a bucsuzó magyar követnek: "Az angol nép nem felejti el ezt az árulást, amely tartós stigma marad Magyarország nemzeti becsületén."[14/] S amelyet Barcza György igy adott vissza összefoglaló jelentésében: "... Ha egy ország már nem ura akaratának és függetlenségéről önként lemond, akkor legalább nem köt barátsági szerződést, amelyet azután megszeg. Mondja meg otthon azt is, hogy erre majd Anglia a békekötéskor vissza fog emlékezni... Teleki volt az utolsó, akiben még bíztunk, azokkal, akik ma hatalmon vannak, nem fogunk soha többé szóbaállni."[15/] Barcza távozásakor még megjegyezte: "Végül is a kormány lépéséért nem szabad az egész népet felelőssé tenni."[16/]

Egyelőre ennek az érvelésnek nem volt hatása. Csak évek mulva, 1943-ban tértek vissza ehhez a gondolathoz. Ami meghatározta 1943 tavaszáig Nagy-Britannia alapállását, az az volt, hogy a hatalmon lévőkkel nem fognak többet szóbaállni.

Kihez szólt tehát a brit háborus propaganda, különösen azután, hogy 1941. december 6-án Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak? Elisabeth Barker előadásában idézi az 1942 februári javaslattervezetet a Magyarországra irányuló propagandáról. Ez egy olyan politikai ellenzék létre-

hozását célozta, amely "a németellenes katolikusokra, a földreformot követelő értelmiségiekre, a szociáldemokratákra és a progresszív arisztokráciára" épülne. Ismertette ennek a propagandának a céljait, s azokat a problémákat, amelyek C. A. Macartney rádióadásaival függtek össze. Nem kívánom tehát ezeket ismételni előadásomban. Mindössze annyit füznék hozzá, hogy az 1942-ben kidolgozott tervek már azokra az ellenzéki politikai erőkre épültek, amelyek angol felfogás szerint képesek lehettek volna nyomást gyakorolni a kormányra. Ismeretes, hogy a Kállay-kormány 1942 második felében elkezdte béketapogatózásait a szövetséges hatalmak, mindenekelőtt Anglia felé. Ezekre a közeledési kisérletekre adott válasz /s egyben a brit propaganda fő vonala/ 1943 tavaszáig ezt tartalmazta: "Amig Magyarország szövetségeseink ellen harcol és a tengelyt támogatja, nem számithat sem rokonszenvre, sem kiméletre."[17/] Ebben - negativ megfogalmazásban ugyan -, de benne foglaltatott valamiféle biztatás is. Arra azonban, hogy a tengellyel való szakitás miféle rokonszenvet és kiméletet jelenthetne, ekkor még nem akart és nem is tudott választ adni a brit propaganda. Illetve annyit, amennyita Foreign Office 1942. március 15-i, Washingtonba küldött távirata tartalmazott: "A magyarok és románok kezelésében... propagandánk mindkét ország felé arra irányul, hogy Erdély kérdését nyitva hagyjuk és ezzel mindkettőjüket arra ösztönözzük, hogy amennyire lehetséges, csökkentsék a tengelynek nyujtott támogatásukat."[18/]

Az Egyesült Államok álláspontját már jóval 1941 decembere előtt is - Nagy-Britanniához hasonlóan - alapvetően Magyarország tengelybarátsága határozta meg. Montgomery követ már 1940 juniusában egy jelentésében a magyar függetlenséget a Dániáéhoz hasonló formalitásnak nevezte, s az volt az álláspontja, hogy bármilyen gazdasági, pénzügyi vagy egyéb viszony Magyarországgal, lényegében a tengelyhatalmakhoz való viszonyt jelenti. S bár Washingtonban tudomásul vették ezt az állapotot, bármiféle további engedményt Németországnak "balszerencsésnek" tekintett. S amikor a State Department nyilatkozatban ítélte el a Jugoszlávia elleni támadást, Magyarországgal kapcsolatos álláspontját az határozta meg, amit Cordell Hull így fogalmazott meg: "Az USA magatartását jelentős mértékben meghatározta, hogy az egyes országok a küzdelem értelmetlenségére hivatkozva gyáván behódoltak-e vagy felvették-e a harcot a tengelyhatalmakkal, még akkor is, ha pusztán katonai szempontból az ellenállás értelmetlennek tünt."[19/]

Ennek az álláspontnak mindaddig nem volt nagyobb gyakorlati jelentősége, amig az Egyesült Államok kivül volt a háborun. Pearl Harbour után azonban már igen.

1942 januárjában egy értékelés Magyarországot tekintette az egyetlen olyan országnak Közép-Európában, ahol nincs érzékelhető ellenállási mozgalom. Az Amerikai Szabad Magyarok Eckhardt Tibor által vezetett mozgalma egy ideig élvezte ugyan az USA külügyminisztériumának némi támoga-

tását, de még ebben az időben sem tudott hivatalosan elismert, Magyarországot képviselő szervezetté vergődni. Vagyis már 1942-ben nyilvánvalóvá vált, amit később - mint arról még szólni fogunk - a szövetséges hatalmak nyilatkozatban is megfogalmaztak: csak a hazai ellenállást tekintik számbavehetőnek Magyarországgal kapcsolatos döntéseikben.

Bár a Bárdossy-kormány 1941. december 13-án Magyarországot hadiállapotban lévőnek nyilvánitotta az Egyesült Államokkal, az USA elnöke ezt nem vette tudomásul, mert az volt a véleménye, hogy ez a lépés német nyomás alatt és az ország lakossága többségének akarata ellenére következett be. Az Egyesült Államok hadüzenete végül is 1942. junius 5-én lépett életbe, miután az az ultimátum, hogy Magyarország vonja ki hadseregét a keleti frontról és szüntesse be a tengelyhatalmak támogatását, nem vezetett eredményre. A propaganda hangsulya a hadiállapot után is két tényezőn nyugodott: a tulélés egyetlen reménye, ha a magyar kormány semmiféle katonai támogatást nem nyujt Németországnak. Ha Magyarország el akarja kerülni a Trianonnál is rosszabb sorsot, szakitson a németekkel és vállaljon részt az Egyesült Nemzetek győzelmében.

A kezdeti magyar béketapogatózások talán még kisebb visszhangot váltottak ki Washingtonban, mint Londonban. 1943 január elején leszögezték: "A State Department azt a politikát követi, hogy az ilyen tapogatózásokra egyáltalán nem reagál, mert ugy érzi, teljesen közömbös magatartásával

kimutatja, hogy jelenleg a legkevésbé sem érdeklik az ilyen kisérletek, de nem zárkózik el kézzelfoghatóbb javaslatok elől, ha és amikor Németország szövetségeseinél láthatóvá válnak az összeomlás jelei."[20/] A magyar meghizottakkal a semleges országokban müködő amerikai követségek nem léphettek közvetlenül kapcsolatba Cordell Hull 1943 márciusi utasitása szerint, amely hangsulyozta: "A háborut együtt vivjuk az angolokkal és az oroszokkal, ezért semmit ne tegyenek, ami ellentétben áll a közös erőfeszités szellemével."[21/]

A Szovjetunió erőfeszitései a jószomszédi kapcsolatok kiépitésére Magyarországgal, mint arra már utaltunk, 1941 elején bizonyos eredményekre vezettek. A javuló kapcsolatokra azonban igen negativ hatást gyakorolt a Jugoszlávia elleni támadásban való részvétele Magyarországnak. Amikor a moszkvai magyar követ április 12-én magyarázatot kivánt adni a szovjet külügyminisztériumban a magyar katonai akció inditóokairól, azt a választ kapta: "A szovjet kormányra különösen az tesz rossz benyomást, hogy Magyarország ugyanazt a Jugoszláviát támadja meg katonailag, amellyel négy hónappal ezelőtt örök barátsági szerződést kötött. Magyarországnak, amelyet szintén szétdaraboltak, leginkább kellene megértenie, mit jelent, ha egy országot ugy széttépnek, mint most Jugoszláviát."[22/] A TASS hirügynökség egyidejüleg hasonló tartalmu nyilatkozatot tett közzé.

Nem sokkal később megindult a háboru a Szovjetunió ellen. A szovjet kormánynak elemi érdeke volt, hogy ellenségei

számát, ha lehet, ne gyarapitsa, hanem csökkentse. Ezért kérette magához Molotov a moszkvai magyar követet junius 23-án. Megkérdezte, Magyarország részt kiván-e venni a Szovjetunió elleni háboruban, vagy semleges marad. Ismét leszögezte, hogy a szovjet kormánynak nincs követelése, vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben. Nem volt észrevétele, hogy a magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak s e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele. A szovjet kormánynak azonban az események miatt tudnia kellene a magyar kormány várható magatartását.[23/]

Az üzenetnek nem volt foganatja. A kassai bombázás Magyarország hadbalépéséhez vezetett. Hiába volt a szovjet rádió azonnali cáfolata, s ismételt erélyes tiltakozása, hogy a provokációs bombatámadásokat szovjet repülőgépek hajtották volna végre. A hadbalépés ilyen előzmények után és ilyen körülmények között rendkivül sulyos következményekkel járt, amit sajátos módon még csak fokozott a magyar kormány katonai koncepciója, amelynek célja az volt, hogy a németek által igényelt ujabb és ujabb katonai egységek lehetőség szerint a Szovjetunióban ne frontvonalon kerüljenek bevetésre, hanem megszállási feladatokat lássanak el, amelyet a második magyar hadsereg bevetéséig sikerült érvényesiteni. A megszállt területeken elkövetett atrocitások, az un. partizán-vadász akciók, a szovjet kormány felháborodását váltották ki, ami a szövetséges hatalmakkal folytatott tárgyalásokon is kifejezésre jutott már 1941-ben, s a Magyarországgal kapcsolatos propagandában is.

Az élethalálharcot vivó Szovjetunió természetesen nem vehette figyelembe, hogy a magyar politikai életben angol orientációs csoportok is léteznek, mint ahogy egy ideig azt Churchill szerette volna elérni, sem azt, hogy vonakodva teljesiti-e a magyar kormány a német hadvezetés követeléseit, vagy sem. A szovjet propaganda ezért kezdettől fogva azt hangsulyozta, hogy a háboruban Magyarország a magyar nép életérdekei ellenére, Hitler parancsára vesz részt, s hogy a kormány szolgaian követi a náci Németország utasitásait. Horthyval, a kormánypolitikával való szembenállásra, a független Magyarországért folytatott harcra szólitott fel. A szovjet rádió magyar adásának és a Kossuth Rádiónak a jelentőségét Pintér István előadásában részletezi, ezért ezzel itt nem kivánok foglalkozni.

III. A sztálingrádi csatától Magyarország német megszállásáig

A sztálingrádi szovjet győzelem eredményeként végbement fordulat a második világháboru menetében döntő hatással volt Magyarország nemzetközi helyzetére és külpolitikájára is. A különböző magyar politikai erők és a Kállay-kormány béketapogatózása a nyugati hatalmak felé kiindulópontja lett az un. kis csatlós államokkal kapcsolatos megállapodásoknak a szövetséges hatalmak között, és inditéka Magyarország német megszállásának 1944. március 19-én.

Nagy-Britannia Magyarországgal kapcsolatos álláspont-

jában az első változás jelei 1943 februárjában mutatkoztak. A magyar belpolitikai helyzetről befutó információk tömege - köztük a német követelések visszautasitása a zsidóüldözések kérdésében, amelyet az angliai zsidó szervezetek rokonszenvvel figyeltek -, az akkor már intenziv magyar kapcsolatkeresési kisérletek végül is arra késztették a brit külügyminisztériumot, hogy Magyarország vonatkozásában egy módositott, elsősorban propaganda szempontból hasznositható irányvonalat dolgozzanak ki. Ebben nagy szerepet játszott Szent-Györgyi Albert törökországi utja, s tárgyalásai angol megbizottakkal. Istambulban előadott programja lényegesen különbözött a vele egyidejüleg, vagy azt megelőzőleg a kormány, illetve a külügyminisztérium nevében fellépő magyar megbizottak programjától. A különbség alapvetően abban volt, hogy Szent-Györgyi, bár kapcsolatban volt Kállay miniszterelnökkel és a külügyi csoporttal, nem az ő nevükben, hanem a demokratikus, liberális ellenzék, s a baloldali magyar értelmiség nevében lépett fel. Ezeknek a nevében ajánlotta fel a kormányalakitást. Szükségesnek tartotta a horthysta kormányzati rendszer megbuktatását, egy demokratikus Magyarország megteremtését. Alapvető különbséget képezett az is, hogy programja a németekkel való aktiv katonai ~~együttműködést~~ szembenállást is tartalmazta.

A Foreign Office ennek a programnak alapján ugy látta, hogy most már "van kivel szóba állni". Vagyis ugy itélte meg a helyzetet 1943 februárjában, hogy a demokratikus ellenzék, konkrétan egy Szent-Györgyi vezette kormány, hatalomképes

alternatívája lehet a Kállay-kormánynak, amellyel "nem álltak szóba", amelynek közeledési kisérleteit visszautasitották. Most, amikor ugy tünt, hogy van valóságos választási lehetőség, szükségszerüen fel kellett vetődnie egy Magyarországgal kapcsolatos uj irányvonal kidolgozásának, azzal a céllal, hogy erősitse és bátoritsa a demokratikus ellenzéket.

A feladat azonban nem volt könnyü a Foreign Office számára: Magyarország hadiállapotban volt a nyugati hatalmakkal is, de csak a Szovjetunió elleni háboruban vett részt. A korábbi irányvonal bármiféle módositása csak az antifasiszta hatalmakkal egyetértésben történhetett. Anglia és az Egyesült Államok a feltétel nélküli megadás elvét már kimondta, s nyilvánvaló volt, hogy a béketapogatózásokra adandó válasz és a propaganda módositása Magyarország esetében is csak ezen elv érvényesitésének keretein belül történhet. A szomszédos országok emigrációja, különösen a londoni csehszlovák kormány, döntő mértékben a területi kérdések miatt, gyanakvással figyelt minden magyar közeledési kisérletre és a háboru kezdete óta minden törekvést, ami valamiféle magyar képviselet, bizottság létrehozására irányult Angliában, vagy az Egyesült Államokban. Nagy-Britannia tehát semmiféle kötelezettséget nem vállalhatott e tekintetben sem, ha el akarta kerülni a konfliktusokat kis szövetségeseivel, s ha nem akart szembekerülni saját korábbi állásfoglalásaival. Ugyanakkor nem volt kétséges, hogy a határok kérdése az a terület, ami az egész magyar közvéleményt befolyásolhatja. Nem kisebb gondot okozott az, hogy a magyar kormány számára továbbra is világos/

legyen: viszontbiztositási kisérletei nem járhatnak sikerrel. Tettekre van szükség, mindenekelőtt a Szovjetunió elleni háboru beszüntetésére.

1943. február 24-én döntés született a Magyarországgal kapcsolatos uj irányvonalról, amelyet március 10-i dátummal a Szovjetunió, valamint az amerikai kormány tudomására hoztak. Ez hangoztatta, hogy "Magyarországnak minden délkelet-európai csatlósnál nagyobb mértékben sikerült függetlenségét megőrizni, hogy itt viszonylag erős, demokratikus ellenzék alakult ki, amelynek alapjai főként a paraszt- és szocialista pártok, a még mindig müködő szakszervezetek, végül az értelmiség." Majd igy folytatódott: "Bár őfelsége Kormányának véleménye szerint nem valószinü, hogy Magyarország politikájában közeli és döntő változás következik be, az általános háttér kedvezőnek látszik az őfelsége Kormánya részéről Magyarországgal szemben eddig tanusitott merev álláspont némi módositására. Ennek megfelelően javasolja, hogy minden jövőbeni komoly béketapogatózással és a magyarországi propagandával kapcsolatban ezután az alábbi álláspont érvényesüljön. Őfelsége kormánya nem vállalhat semmiféle kötelezettséget Magyarország jövőjét illetőleg, és nem hajlandó egyes magyar személyekkel tárgyalást folytatni azon az alapon, hogy azok bizonyos időn belül olyan helyzetben lehetnek, hogy ők alakitják meg a magyar kormányt. De ahelyett, hogy továbbra is arra szoritkozzanak, hogy kijelentik: "amig Magyarország szövetségeseink ellen harcol és a tengelyt támogatja, nem számithat sem rokonszenvre, sem kiméletre", őfelsége kormánya

azt javasolja, a jövőben ehhez hozzáfüzendő lenne, hogy örömmel látják a Magyarországon kialakult és a helyes irányba mutató azon fejleményeket, amelyekre az előző bekezdésben történt utalás; de nyilvánvalóan nem lehet semmi dolga azzal a rezsimmel, amely a tengellyel lépett szövetségre és kihivás nélkül megtámadta Nagy-Britannia csehszlovák, jugoszláv és szovjet szövetségeseit. A magyarok uj és még meszszebbre nyuló trianoni rendezéstől félnek, aggályaik eloszlatására kijelenthetjük, hogy Magyarországot, bár jóvátétellel tartozik szövetségeseinknek, nem szándékozunk megcsonkitani, és nem akarjuk kormánya ostobaságaiért az egész magyar népet büntetni. Saját és szövetségeseink állásfoglalását elkerülhetetlenül befolyásolják majd azok a gyakorlati lépések, amelyekre a magyarok elszánják magukat, hogy kiszabaduljanak a tengely uralma alól, siettetve a szövetségesek győzelmét és azzal együtt saját felszabadulásukat."[24/]

Végül utalva a konföderációra vonatkozó csehszlovák-lengyel és jugoszláv-görög egyezményre, leszögezte: Nagy-Britannia továbbra is bátoritja a kisebb államokat, hogy nagyobb, de nem exkluziv csoportokba tömörüljenek. Magyarország vagy Ausztria csatlakozása a csehszlovák-lengyel államszövetséghez a csehszlovák és lengyel kormány és e népek állásfoglalásától, valamint "a jelenleg ellenségeink soraiban harcoló osztrákok és magyarok magatartásától függ majd".[25/]

Amig ez az uj propaganda-irányvonal életbe léphetett, hónapok teltek el, s eközben lényeges változások álltak be a magyarországi helyzet értékelésében. 1943 juliusában a Foreign

Office arra a következtetésre jutott, hogy "a magyarországi ellenzéki pártok bizonyos mértékben a kormányt támogatják, mert attól tartanak, hogy Kállay Ur kormánya lemondásra kényszerülne, sokkal rosszabb következnék a német irányitás alatt álló Imrédy miniszterelnökségével."[26/]

Az amerikai és szovjet válasz erre az időre már megérkezett Londonba. A válaszok - mint arra még visszatérünk - bár különböző fenntartásokat tartalmaztak, általánosságban egyetértettek a Magyarországra irányuló propaganda módositásának kérdésében. Az uj propaganda-irányvonal tehát életbe léphetett, az uj helyzetmegitélésnek megfelelő módositással. Ez pedig a következő volt: az "örömmel látják a Magyarországon kialakult és a helyes irányba mutató azon fejleményeket" helyett "felfigyelt a Magyarországon időnként fellépő nyugtalanságra, arra az aggodalomra, amelyet a Németországgal való együttmüködés következményei váltottak ki, illetve a németek követeléseivel szemben tanusitott ellenállásra."[27/]

1943. augusztus 25-én, amikor Veress László révén a Kállay-csoport /az angol okmányokban a "megadási csoport"-nak nevezték/ már felajánlotta Magyarország feltétel nélküli megadását a szövetséges haderőnek, a Foreign Office-ban elfogadták Sir Robert Bruce Lockhart javaslatát, hogy a feltétel nélküli kapituláció érvényesüljön ugyan, de "a kisebb tengely csatlósok felé irányuló propaganda egyáltalán ne is emlitse a feltétel nélküli megadást, hanem arra koncentráljon, hogy belevésse a csatlós államok tudatába, miután saját elhatározásukból léptek a háboruba, teljes egészében őket terheli

a felelősség azért, hogy kilépjenek, mi azonban erre nézve nem tudunk semmi kecsegtetőt felajánlani; elvárjuk tőlük, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel gátolják a németek háborus erőfeszitéseit".[28/]

Az a kedvező légkör, amelyet Magyarország az 1943. szeptember 9-i, un. előzetes fegyverszüneti egyezménnyel a maga javára megteremtett Londonban, lassan szertefoszlott, mivel a Kállay-kormány annak feltételeiből semmit sem teljesitett. Decemberben egy feljegyzés két lehetőséget látott a magyar kormánnyal kapcsolatos további politikára: 1. Tudomásul venni, hogy a magyar kormány nem teljesiti a megállapodásban vállalt kötelezettségeit, ezért a kapcsolatokat meg kell vele szakitani és a lehetséges összes fegyverekkel folytatni kell Magyarország ellen a háborut, amelyért a felelősség a magyar kormányt terheli. 2. Tudomásul venni a magyar kormány nehézségeit, mivel világos, hogy egyetlen csatlós sem képes szakitani Németországgal, ha nincs fizikai kapcsolat területével, s a szövetséges hatalmak nem állnak érintkezésben vele.

December 19-én A. Eden a következőképpen foglalt állást: "Nem látom be, miért kellene nekünk bármi egyebet is mondani a magyaroknak. Mondhatnám azt is, hagyjuk, hogy "főjenek a saját levükben". Budapest bombázása még megmentheti őket. Nem tudom, van-e még kapcsolatunk a magyar kormánnyal. De ha van valami mondanivalónk, azt hiszem, annak az első pont szerint kell haladnia, közölve azt elsősorban az oroszokkal és az amerikaiakkal."[29/]

A hangulat valamit oldódott közvetlenül a németek megszállás előtt, amikor Veress ujabb isztambuli utja alkalmával előterjesztette a "megadási csoport" javaslatát a szovjet fronton levő magyar haderő kapitulációjáról és Tito hadseregének élelemmel való támogatásáról. Az ezzel kapcsolatos angol állásfoglalások érvényesitését azonban már lehetetlenné tette 1944. március 19.

Az Egyesült Államok sokkal kevésbé volt optimista a sztálingrádi csata után felduzzadt magyar béketapogatózásokkal kapcsolatban, mint Anglia. E témában előnyösebbnek látta, ha a kezdeményezést átengedi az angoloknak. S amikor azok kezdeményeztek, s javaslatot tettek a Magyarországgal szembeni politika és propaganda módositására, egyetértettek ugyan azzal, "az ilyen módon elérhető lélektani hadviselésből származó előnyökre tekintettel", de fenntartásaikat is közölték. Ezek pedig a következők voltak: "A Department of State ... ugy véli, hogy sem a jelenlegi kormányban helyet foglaló szimpatizánsok, sem a kormányzat megdöntésére törő ellenzéki személyek, ill. csoportok nem képesek a jelen szakaszban a magyar politika olyan alapvető változását elérni, amely határozott előnyt igérne az EGyesült Nemzetek számára. Inkább attól kell tartani, hogy egy ilyen elsietett lépés éppen azoknak a személyeknek likvidálásához vezetne, akik a legjobb szolgálatot tehetnék az Egyesült Nemzeteknek abban a pillanatban, amikor egy széles körü magyarországi akció a siker kilátásával kecsegtet. A State Departmentnek egyébként az a véleménye, hogy a magyar kormányban helyet foglaló nagy

tekintélyü személyek ugy itélendők meg, mint akik elsősorban érdekeltek a jelenlegi rendszer fenntartásában; éppen ezért a tőlük kiinduló javaslatokat ebben a megvilágitásban kell szigoru fenntartásokkal fogadni. Ilyen fenntartásokkal a Department elismeri a ... javasolt, némileg hajlékonyabb magatartás előnyeit, mert annak hatására a magyar nép felismerheti, melyek azok a gyakorlati lépések, amelyekkel kiszabadulhatnak a tengely uralma alól és hozzájárulhatnak az Egyesült Nemzetek győzelméhez."[30/]

Az amerikaiak, bár egyetértettek a "hajlékonyabb magatartással", ami a brit javaslatban főleg a területi kérdésekre vonatkozott, de ezzel a problémával maguk csak 1944 tavaszán kezdtek foglalkozni. Hangsulyozva, hogy területi kérdésekben végleges döntést nem kivánnak hozni a békeszerződésig 1944 márciusában, még a német megszállás előtt a State Department egyik memoranduma leszögezte: a Csehszlovákiával és Jugoszláviával szembeni területi követeléseknek nincs helye. A magyar csapatokat vissza kell vonni az 1938-as határokra. Ki kell üriteni Észak-Erdélyt is, de Erdélyben meg kell próbálni valamiféle autonómiát teremteni.[31/]

1943 őszétől az amerikaiak álláspontjában előtérbe került az a vélemény, hogy katonai szempontból a szövetségesek ügyét jelentősen előremozditaná, ha akár Magyarország, akár Románia, esetleg mindkettő kiválna a háboruból, függetlenül attól, hol állnak a szövetséges csapatok és tekintet nélkül arra, hogy ez a lépés feltehetően a két ország német megszállását vonná maga után. Ennek megfelelően az Egyesült Ál-

lamok kormánya 1943. december 11-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben hivatalosan is felszólitotta Bulgáriát, Magyarországot és Romániát, hogy ne folytassák a háborut Németország oldalán.[32/]

Ez az álláspont összefüggött azzal az októberi vezérkari döntéssel, amely a Balkán vonatkozásában elutasitotta a szárazföldi csapatok bevetését és a hadmüveleteket a partizáncsapatok ellátására, valamint a légitámadásokra korlátozta. Mindebből pedig következett a szigorubb ragaszkodás a feltétel nélküli megadás elvéhez, a propagandában pedig annak hangsulyozása, hogy a németektől való elszakadás saját erőfeszitések árán történjék. Az Office of Strategic Services 1944 elején a kelet-európai akciók irányitására speciális csoportot állitott fell Casertában, amely aztán 1944. március 15-én F. Duke ezredes vezetésével 3 tagu csoportot dobott le Magyarországra azzal a céllal, hogy lépjen érintkezésbe Horthyval és környezetével, az ellenállási mozgalommal és segitse elő Magyarország kiugrását a háboruból. Utjuk kudarca ismeretes.

Azokban a kérdésekben, amelyeket az angol kormány a magyarországi propaganda módositásával kapcsolatban felvetett, alapvető jelentősége volt a szovjet kormány állásfoglalásának, hiszen Magyarország a Szovjetunió ellen harcolt, s bár a II. magyar hadsereg megsemmisitő vereséget szenvedett Voronyezsnél, jelentős mennyiségü magyar haderő tartózkodott továbbra is a szovjet területen, elsősorban megszállási funkciókat teljesitve. Éppen ezért a háborus felelősség a

béketapogatózások és a fegyverszüneti feltételek kérdése, szovjet szemszögből, bizonyos mértékig joggal más aspektust nyerhetett, mint Angliában vagy az Egyesült Államokban.

Az 1943. junius 7-i szovjet válasz az angol javaslatokra kitért mindazokra a kérdésekre, amelyeket az felvetett: a béketapogatózásokra és a csatlós országokkal folytatandó tárgyalások alapelveire, a propaganda módositásának kérdésére, a konföderáció problémájára. Egyértelmü állásfoglalásai, javaslatai az antifasiszta, honvédő háboru céljaiból és követelményeiből fakadtak, egyuttal pedig azt az érthető törekvést szolgálták, hogy kizárják az esetleges szovjetellenes kombinációkat a délkelet-európai térségben.

A szovjet kormány is osztotta "a brit kormány véleményét a Magyarországra irányuló propaganda módositásának a kérdésében" és lehetségesnek tartotta, "hogy a szövetségesek nem hivatalos kapcsolatban álljanak magyarországi ellenzéki körökkel és tárgyalásokba bocsátkozzanak velük".[33/] A tárgyalások alapelemeként a feltétel nélküli megadást, a megszállt területek visszaadását; az okozott háborus károk megtéritését, a háboruért felelős személyek megbüntetését jelölte meg. Egyuttal leszögezte: a szovjet kormány az érintett országok fenntartására és függetlenségük biztositására törekedik. Ez az állásfoglalás nagyon fontos részét képezte a szovjet propagandának Magyarországgal kapcsolatban is. Biztatást, célt jelentett a magyar ellenállás erőinek a küzdelemre a független Magyarországért.

Molotov junius 7-i levele is a magyarországi propaganda

módositásának angol javaslatával szemben fenntartásokat tartalmazott a háborus felelősség, a konföderáció kérdésében. S kijelentette, hogy a második bécsi döntést "nem tekinti teljes mértékben igazolhatónak", ilymódon egyeztette a szovjet álláspontot a már korábban leszögezett - s ismertetett - angol állásponttal, fenntartva még mindig némi határmódositás lehetőségét a trianoni határhoz képest, ill. nem zárta ki az autonómia kérdését. Ezt a Foreign Office feljegyzései is megállapitották.[34/]

Ez a szovjet álláspont nem volt ismeretlen Budapesten sem. 1943 szeptember elején - összhangban a Veress-misszióval kapcsolatos véleményével - svájci közvetitőkön keresztül a szovjet kormány tudatta: a Szovjetunió álláspontját a békeszerződés kérdésében a fennálló szerződések erkölcsi kötelezettségei és biztonságának szempontjai határozták meg. Bár Magyarország sulyos hibákat követett el, megitélését komolyan befolyásolhatja jövőbeni magatartása. A Szovjetunió területén még mindig harcolnak magyar csapatok. Ha Magyarország kitart Németország oldalán, viselnie kell a legsulyosabb következményeket, ami a békeszerződésben kifejezésre fog jutni. Ennek elkerülésére egyetlen lehetőség van: megszüntetni minden együttműködést a németekkel, kivonni a csapatokat a Szovjetunió területéről és beszüntetni a szövetséges hatalmak elleni propagandát. Ez bizonyára nehézségeket fog okozni és valószinüleg német megszállást is eredményezne, de a késlekedés veszélyes lenne.

Ami Erdély kérdését illeti, az üzenet nem zárta ki

elvileg az autonómia lehetőségét, de hangsulyozta: mivel jelenleg mind Románia, mind Magyarország a szövetségesek ellen harcol, "nincs ok arra, hogy egyiket a másikkal szemben előnyben részesitsék".[35/]

Mivel a Kállay-kormány 1943 őszétől mindenképpen bizonyitani akarta de facto semlegességét, s ismételten hangoztatta, hogy lényegében már nincsenek is magyar csapatok a keleti fronton, a szovjet rádió és idegennyelvü sajtó ujból és ujból leleplezte ezeket a hazugságokat.

Hangsulyozta, hogy a magyar kormány a "kivárás" politikájára épiti egész tevékenységét, hogy Németország támogatása, a Hitler-ellenes akciók és a kommunisták üldözése tovább folyik; birálta a szociáldemokrata-kisgazda ellenzék passziv magatartását, s az aktiv ellenállásra buzditott, utalva a délvidéki és a Kárpát-Ukrajnában felélénkülő partizánharcokra.[36/]

Németországot információi, melyeket a magyar béketapogatózásokról s a magyarországi belpolitikai helyzetről szerzett, gyors reakcióra késztették a politikában és a propagandában egyaránt. Amig politikai sikon, elsősorban a klessheimi Hitler-Horthy tárgyalásokon 1943. április 16-17-én és az azt követő diplomáciai akciókban mindent elkövetett a német kormányzat, hogy Kállayt leváltsák, a propagandában a kompromittálás volt az egyik eszköz, amellyel hatást kivántak elérni. Igy pl. a Hitler-Horthy találkozóról olyan közös kommünikét hoztak nyilvánosságra - Horthy vonakodása ellenére -, amely Magyarországnak a nyugati hatalmakkal való szembenál-

lását is hangsulyozta. "A Führer és a kormányzó annak a szilárd elszántságuknak adtak kifejezést - szólt a szöveg -, hogy a bolsevizmus és angol, amerikai szövetségesei elleni harcot álhatatosan a végső győzelemig folytatják."[37/]

A Kállayval szembeni bizalmatlanság demonstrálására a budapesti német követnek és diplomáciai testületnek megtiltották, hogy előzetes engedély vagy utasitás nélkül érintkezésbe lépjen a miniszterelnökkel. Utasitották, ne fogadjanak el tőle meghivást és ne tartsanak fenn vele társadalmi érintkezést. Német hivatalos személyiségek magyarországi utazását pedig elhalasztották mindaddig, "amig a helyzet tisztázódik". Ezeket az intézkedéseket nem igyekeztek titokban tartani, s a klessheimi tárgyalások és azok következményei hamarosan a budapesti szalonok, társaságok és kávéházak beszédtémája lett.

1943 tavaszán - a háromhatalmi egyezmény aláirása óta első izben - a németek ismét arra biztatták a magyar szélsőjobboldalt, Imrédyvel az élen, hogy inditson frontális támadást a kormány politikája ellen. Parlamenti interpellációk, beszédek, dühös vezércikkek születtek hirtelen, pontosan azokról a témákról, amelyekről Hitler beszélt Horthynak Klessheimben. Londonban is megállapitották egy feljegyzésben, amely Magyarország és a tengelyhatalmak viszonyáról szólt, hogy "Imrédy és a jobboldali ellenzék követelései feltünően közel álltak Hitlernek Horthyval szemben támasztott követeléseihez".[38/]

Bár a parlamentet elnapolták, bizonyos változásokat a

kormány összetételében végrehajtottak, a szélsőjobboldal támadásai és követelései, heves agitációja az ingadozás nélküli németbarát politika megteremtése érdekében nem csökkent, hanem erősödött egészen a német megszállásig. Ebben a periódusban a német propaganda, s a magyar szélsőjobboldali agitáció középpontjában az állt, hogy csak a német hadsereg képes megvédeni Magyarországot a bolsevizmustól. Hitler már az áprilisi megbeszéléseken azzal ijesztegette Horthyt, hogy: "Csak teljesen naiv és gyermeteg emberek hihetik,hogy a bolsevikok elleni védelemhez az angol-amerikai igéretek értékesebbek, mint a német hadsereg... Ebből a tényállásból a /német/ szövetségesek mindegyikének tudatában annak felismeréséhez kell eljutnia, hogy jelenleg olyan totális háboru folyik, amelyben nincs különbség Kelet és Nyugat, oroszok és angolszászok között".[39/]

Ez az érvelés 1943 végén, 1944 elején már igen jelentős méreteket öltött, s nem maradt hatástalan a kormány politikájára sem. Kállay is arra az álláspontra jutott 1944 február elején: "Ha nekünk választani kell - mig más tényező nem jelentkezik - egy lényegében defenziv Németország és egy expanziv ország között, mi nem tehetünk mást, mint kitartunk Németország mellett."[40/]

Addig is - irta Kállay 1944. március 1-én a semleges országokban müködő magyar követeknek - amig várakozunk a kedvezőbb fordulatra, egy másik "... nagyon fontos célunknak annak kell lennie, hogy megcáfoljuk a Magyarország ellen felhozott három fő vádat: hogy a magyar politikai és társa-

dalmi rendszer feudális, antidemokratikus és antiszociális, hogy Magyarország elnyomta a nem magyarokat, hogy megcsonkitotta szomszédaink területét."[41]

Németország viszont nem várt. 1944. március 19-én megszállta Magyarországot.

IV. A német megszállás után

Magyarországon sokan ugy vélték 1944 márciusa után, hogy a német megszállás meg fogja változtatni az ország státusát a szövetséges hatalmaknál, s ezentul "csatlós ország" helyett "megszállt országnak" fogják tekinteni. Ismeretes azonban, hogy a megszállás ellenállás nélkül történt, hogy Horthy kormányzói pozíciójában maradt, s némi huzavona után kinevezte a Sztójay-kormányt, hogy a rendszer intézményei - a felső vezetésben végrehajtott személycseréken kivül - tovább funkcionáltak, s már csak egyetlen irányban voltak igazán hatóképesek: a németekkel való együttmüködésben. Ezt az együttmüködést a náci és a magyar szélsőjobboldali propaganda, amely már mindinkább a legaljasabb ösztönök felébresztésére, a szovjet hadseregtől való hisztérikus félelem betáplálására, majd egyre jobban az irracionális önáltatásra épült, sajnos eredményesen befolyásolta.

Mindennek nemzetközileg igen sulyos következményei lettek, s a szövetségesek továbbra is csatlós országnak tekintették Magyarországot. 1944. május 5-én Cordell Hull a következőket irta moszkvai követének: "hat hét telt el a Ma-

gyarországon belüli aktiv ellenállás konkrét jele nélkül".[42/] Ebben az időben már befejeződött a szövetséges hatalmak között az eszmecsere arról, hogy a kis csatlós országokkal szemben ne ragaszkodjanak mereven a feltétel nélküli megadás elvéhez. Leszögezték, hogy minden esetben a tényleges helyzethez kell alkalmazkodnia a propagandának, ennek megfelelően közös nyilatkozat kiadását határozták el, amelynek célja az aktiv ellenállásra való buzdítás volt.

1944. május 12-én a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok közös nyilatkozatot tett közzé a csatlós országokról. A nyilatkozat magyar vonatkozásban megállapította: "A magyar nép, vezetői végzetes politikája következtében, a német megszállás megaláztatásaitól szenved..." A három hatalom kormánya fontosnak tartja - hangzott tovább a nyilatkozat -, hogy a csatlós országok tudatában legyenek a következő tényeknek:

1./ Magyarország, Románia, Bulgária, Finnország, bár tudják, hogy a nácik teljes veresége elkerülhetetlen, s ki akarnak kerülni a háborúból, jelenlegi politikájukkal, magatartásukkal mégis nagymértékben hozzájárulnak a náci hadigépezet erejéhez.

2./ Ezeknek a nemzeteknek még mindig hatalmukban áll, hogy a háborúból kilépve, a Németországgal való együttmüködést megszüntetve, s a náci csapatoknak "minden lehetséges eszközzel ellenállva, megrövidítsék az európai harcot, csökkentsék utolsó áldozataikat, és hozzájáruljanak a szövetségesek győzelméhez".

3./ Bár ezek a nemzetek nem menekülhetnek annak felelősége alól, hogy a háboruban Németország mellé álltak, "minél hosszabb ideig működnek együtt Németországgal, annál végzetesebb következményekkel jár az számukra, s annál szigorubb békefeltételeket kényszerülnek majd elfogadni".

4./ "E nemzeteknek dönteniök kell tehát, kitartanak-e a jelenlegi végzetes, s a szövetségesek elkerülhetetlen győzelmét hátráltató politikájuk mellett akkor, amikor még idejük lenne maguknak is hozzájárulni ehhez a győzelemhez."[43/]

A szövetséges hatalmak mindegyike ennek megfelelően folytatta propagandáját Magyarországgal szemben, s ha voltak is közöttük véleménykülönbségek Magyarország jövőjét illetőleg, kitartottak a közös célt leginkább szolgáló álláspontjuk mellett, amelyet a propaganda minden lehetséges eszközével ujból és ujból leszögeztek, hangsulyozva a háborus felelősséget és buzditva a hazai ellenállásra.

Jegyzetek

1./ A Wilhelmstrasse és Magyarország. Bp. 1968. 214. sz. irat

2./ U.o. 283. sz. irat, valamint Akten zur deutschen auswärtigen Politik. Serie D. Band VIII. 328. sz. irat

3./ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához /DIMK/ 1939-1945. IV. köt. Bp. 1962. 527. sz. irat

4./ Saly Dezső: Szigoruan bizalmas. Bp. 1945. 163-164. old.

5./ OL Küm. res. pol. 1940- 23.

6./ Public Record Office. Foreign Office. 371. 22383/R 4984.

7./ DIMK IV. köt. 229. sz. irat

8./ PRO. FO. 371/24427. Sargent feljegyzése 1940. február 22-én

8/a u.o. 26603/1033.

9./ A Wilhelmstrasse... 454. sz. irat

10./ Hitler's Secret Conversations. New York, 1961. 189. old.

11./ PRO. FO. 371/26603/1228. A. Eden 1941. február 6-i feljegyzése

12./ u.o.

13./ u.o. C 387. 11. sz. távirat Budapestre

14./ u.o. C 3891.

15./ OL Küm. Szent-Iványi kézirat 586. old.

16./ PRO. FO. 371/26603/C 389.

17./ u.o. 3447/C 2652. Közli: Juhász Gyula: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban /A továbbiakban: MBTT/ Bp. 1978. 2.sz. irat

18./ u.o. 30966/C 2051.

19./ The Memoirs of Cordell Hull. London, 1948. I. 930. old.

20./ MBTT. 4. sz. irat

21./ Foreign Relations of the United States /FRUS/ 1943. I. 484. old.

22./ Magyarország és a második világháboru /MMV/ Bp. 1966. 136.sz. irat

23./ OL Küm. Szent-Iványi kézirat. 636. old.; Gellért Andor: Magyar diplomaták Moszkvában 1934-1941. Uj Látóhatár, 1975. 1. sz.

24./ PRO. FO. 371/34447/C 2652. Magyarul közli: MBTT. 14.sz. irat

25./ u.o.

26./ u.o. 34450/C 8239. Magyarul u.o. 36. sz. irat

27./ u.o. G. W. Harrison 1943. julius 20-i levele H. C. Bowennek. Magyarul: u.o. 41. sz. irat

28./ u.o. 34495/C 10281. Magyarul: u.o. 48. sz. irat

29./ u.o. 39251/C 639. Magyarul: u.o. 69/a. sz. irat

30./ FRUS 1943. I. 492. old. Magyarul: u.o. 22/b. sz. irat

31./ FRUS 1944. II. 850-851. old.

32./ Department of State Bulletin. 1943. dec. 11. 413. old.

33./ PRO. FO. 371/34449/C 7263. Magyarul közli: MBTT. 32/a. sz. irat

34./ u.o. 34495/C 6684. F. K. Roberts feljegyzése 1943.jun. 16-án

35./ Honti Ferenc beszámolója alapján idézi C. A. Macartney: October fiftenth. Edinburgh, 1961. II. köt. 177. old.

36./ Soviet War News. No. 727. PRO. FO. 371/34498/C 14273.

37./ A Wilhelmstrasse... 537. sz. irat

38./ PRO. FO. 371/34505/C 6716. Magyarul: MBTT 31/b. sz. irat

39./ Andreas Hillgruber: Saatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Zweiter Teil. Frankfurt am Main, 1970. 31.sz. irat Magyarul: Juhász Gyula: Két tárgyalás 1943. tavaszán. Történelmi Szemle, 1973. 3-4. sz. 2. sz. irat

40./ C. A. Macartney i.m. 210. old.

41./ MMV 167. sz. irat

42./ FRUS 1944. III. 872-873. old.

43./ Department of State Bulletin, 1944. május 13. 425. old.

Juhász Gyula

A nagyhatalmak háborús propagandája és Magyarország : [gépelt kézirat] / Juhász Gyula. – s.l. : s.n., 19??. – 47 p.

Lelőhely:

EK Raktár Társadalomelméleti Gyűjtemény

Raktári jelzet:

TEGY 248

Státusz:

Helyben használható

Történelmi Szemle 22. évf. 3-4. sz. / 1979 484-504. p.